

مؤلفین:

۱- علی محمد پور دانشجوی دوره دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران

Mohamadpor_1975a@yahoo.com

۲- زهرا احمدی پور استادیار گروه جغرافیا دانشگاه تربیت مدرس*

Ahmadyz@modares.ac.ir

1-Ali Mohamad pour

student of Geography, Tehran University, Tehran, Iran

2-Zahra Ahmady pour*

Assistant of professor of Geography, Tarbiat modares University,
Tehran, Iran

تاریخ وصول: ۸۳/۸/۱۸ = 11/8/2004

تاریخ پذیرش: ۸۴/۸/۱۴ = 11/5/2005

---

* عهده دار مکاتبات.

نقش تحول کارکرد مرز بر فضای جغرافیایی

(منطقه مورد مطالعه: بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان)

چکیده

یکی از عمده‌ترین تحولات دهه گذشته فروپاشی شوروی و فروریختن دیوار آهنین بلوک شرق بود. بعد از این فروپاشی باز شدن مرز ایران و ترکمنستان در استان‌های خراسان و گلستان از جمله وقایعی بود که موجب تحولات عظیمی در سطح استانهای مزبور و منطقه گردید که مناطق مرزی نیز از این تحولات در امان نماندند.

این مقاله بخشی از یک تحقیق میدانی بوده است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و همچنین کار میدانی با انجام مصاحبه با مسئولین و مردم محلی و با استفاده از پرسشنامه‌های پخش شده در سطح روستاهای منطقه مورد مطالعه (باشیوه مطالعه پانل) و در نهایت با استفاده از مشاهدات محلی تهیه شده و سعی دارد تا تحولات فضایی صورت گرفته در منطقه مرزی باجگیران در دوره بعد از بازگشایی و مقایسه آن با دوره قبل از بازگشایی مرز را بررسی کند.

فرضیه اصلی تحقیق عبارت است از اینکه: "بازگشایی مرز ایران و ترکمنستان در منطقه باجگیران باعث تحول در کارکرد مرز شده و این تحول کارکردی فضای جغرافیایی جدیدی را در زمینه‌های مختلف ایجاد کرده است." بعد از بازگشایی مرز ایران و ترکمنستان در منطقه باجگیران، این منطقه شاهد تغییرات فضایی و جغرافیایی در زمینه‌های حمل و نقل، سکونتگاه‌های روستایی-شهری، ارتباطات و تاسیسات عمومی و دایر شدن تعداد زیادی از نمایندگی‌های ادارات و سازمانهای دولتی و غیر دولتی و همچنین تغییر روند حرکت جمعیت بخصوص در شهر باجگیران بوده است، بطوری که نمای این شهر نسبت به قبل از بازگشایی تحولی اساسی داشته است.

تحقیق فوق با هدف بررسی تحولات فضایی و ساختاری صورت گرفته در منطقه مرزی باجگیران با استفاده از شاخصهای مورد نظر اثرات تحول کارکرد مرز را مورد بررسی قرار خواهد داد.

کلمات کلیدی: ایران، ترکمنستان، باجگیران، مناطق مرزی، تحولات فضایی.

مقدمه :

مناطق مرزی و خطوط مرزی نقش جداکننده واحدهای سیاسی را از یکدیگر به عهده دارند. مرز سیاسی به پدیده‌ای فضایی اطلاق می‌شود که منعکس‌کننده قلمرو حاکمیت سیاسی یک دولت بوده و مطابق قواعد خاص در مقابل حرکت انسان، انتقال کالا یا نشر افکار مانع ایجاد کند. مهم‌ترین

نقش مرزها ایجاد مانع در برابر حرکت انسان، کالا و تفکرات است [اص ۱۱۴]. درجه‌ای که هر مرز معین بر روی چنین حرکاتی تاثیر می‌گذارد، نفوذپذیری آن مرز خطاب می‌شود [ص ۳۹].

هدف از ایجاد مرزها، اعمال حاکمیت دولت‌ها بر مناطق تحت کنترل خود و مردم ساکن در این مناطق بوده است. اما با تحولاتی که در جهان صورت گرفته، مساله حاکمیت دولت‌ها بر مناطق تحت کنترل خود تضعیف شده است. بنابراین مفهوم سنتی مرزها نیز با تحولات جدید دگرگون گردیده است. جهانی شدن صنعت، تجارت، امور مالی و علوم، مشاغل و فعالیت‌های ورزشی به این معنی است که مرزهای مختلفی برای مقاصد مختلف ممکن است وجود داشته باشد. به عبارت دیگر مفهوم مرز تغییر کرده و یک مرز به چند مرز، از یک خط به یک منطقه، از فیزیکی به فرهنگی و از فضایی به کارکردی و از نفوذناپذیری به نفوذپذیری تبدیل شده است.

فهم و درک اشخاصی که در مناطق مرزی زندگی می‌کنند از مرز و چگونگی قوانین حکومتی، فعالیت‌های اقتصادی و وضع رفت و آمد آنها را با مناطق ماوراء مرز تحت تاثیر قرار خواهد داد، اختلاف بین مرزهایی که عبور از آنها به سختی نظارت می‌شود و مرزهایی که عبور از آنها به آسانی انجام می‌شود در این جا مشخص می‌شود. در کنار آن تصمیمات و اقدامات سیاسی دولت‌های دو کشور همسایه در زمینه‌های عبور و مرور مرزی و همچنین روابط آن دو که معمولا در کشورهای در حال توسعه بسیار متغیر است نیز می‌تواند فضاهای جغرافیایی را تحت تاثیر خود قرار داده و باعث تحولاتی عمده بویژه در مناطق مرزی شود.

در همین چارچوب، شهرها و روستاهای مناطق مجاور مرزها ممکن است رو به زوال روند و یا شکوفا شوند، بسته به اینکه خط مرز موجب بر هم زدن حوزه طبیعی آنها شده باشد و یا بر عکس نقش‌های جدیدی در خصوص عبور از مرز به آنها داده باشد. در مناطق مرزی که سالهاست پابرجا مانده‌اند، چشم اندازه‌های کاملا متفاوت انسانی در دو طرف مرز به وجود آمده است.

مناطق مرزی به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی از ویژگیهای خاصی برخوردارند. بر اساس مستندات، مطالعات و تحقیقات انجام شده در سالیان اخیر ملاحظه می‌شود به دلیل وجود اهمیت و حساسیت‌های ویژه مناطق مرزی، توجه خاصی در جهان به مطالعات آمایش این مناطق معمول شده است که می‌توان آن را در دو جنبه علمی و عملی مد نظر قرارداد.

از جنبه علمی، نتایج مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که کشورهای با مساحت گسترده و وسیع مانند ایران، دارای تفاوت‌ها و عدم تعادل‌های منطقه‌ای و فضایی مشهودی بین مناطق مرکزی و مرزی می‌باشند که این عدم تعادل‌ها، تأثیرات عمده‌ای در دو جهت بر جای گذاشته است: یکی حرکت توسعه را با کندی مواجه ساخته و در مرحله بعد نیز به گسترش ناامنی در مناطق مرزی منجر شده و کل نظام توسعه، امنیت و مدیریت این مناطق را تحت تاثیر قرار داده است.

از جنبه عملی نیز کشورهایی که درگیر مسایل ناامنی در مناطق مرزی خود بوده‌اند، دریافته‌اند که عمده‌ترین مسایل مربوط به این ناامنی‌ها، ناشی از شرایط توسعه‌نیافتگی و پیامدهای تبعی آن بوده‌است. به عبارت دیگر شرایط فقر و تنگدستی در این مناطق می‌تواند محیط مناسبی جهت بروز ناامنی‌ها و تحریک دشمنان در بهره‌برداری از سرپل‌های موجود آمده در این مناطق گردد [۳صص ۲-۱].

ایران و ترکمنستان در حدود ۱۲۰۵ کیلومتر مرز مشترک دارند. با تجزیه شوروی سابق و اعلام استقلال ترکمنستان در آبان ماه ۱۳۷۰ (۲۷ اکتبر ۱۹۹۱)، جمهوری اسلامی ایران جزو اولین کشورهایی بود که ترکمنستان را به رسمیت شناخت و چند ماه بعد در دی ماه همان سال اقدام به تاسیس سفارت در پایتخت این کشور نمود. اولین نقطه مرزی که در مرز ایران و ترکمنستان گشایش یافت، نقطه مرزی «باجگیران-گودان (هودان)» در دی ماه ۱۳۷۰ بود [۴صص ۸۳].

با توجه به این که تا قبل از این و در زمان شوروی سابق در مرز ایران و ترکمنستان عبور و مروری صورت نمی‌گرفت و یا خیلی به سختی صورت می‌گرفت و بعد از بازگشایی مرز، عبور و مرور به آسانی انجام می‌گیرد می‌توان تاثیرات فضایی - کارکردی این بازگشایی را بعد از باز شدن آن بررسی نمود.

روش تحقیق

این پژوهش توصیفی - تحلیلی است و در آن از اطلاعات بدست آمده از شیوه مطالعه کتابخانه‌ای، میدانی و پخش پرسشنامه و مقایسه دو دوره زمانی (قبل و بعد از بازگشایی مرز) با استفاده از روش مطالعه پانل و تجزیه و تحلیل آنها استفاده شده است.

معمولاً در بررسی علت پدیده‌ها دو شیوه مطالعه وجود دارد:

(۱) روش مطالعه مقطعی یا عرضی^۱

(۲) روش مطالعه طولی یا پانل^۲

در مطالعه مقطعی یا عرضی، تاثیر همزمان متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته در نظر گرفته می‌شود. حال آنکه در مطالعه طولی یا پانل، تاثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، در طول زمان، مورد نظر است. روش پانل که عمدتاً در سالهای اخیر به صورت تکرار مصاحبه در جمعیت خاصی انجام شده، عبارت است از: مطالعه نمونه منتخبی از جمعیت در موضوع مورد نظر، طی دو یا چند مقطع زمانی متفاوت (لازارسفلد و روزنبرگ) [۵صص ۵۲].

با این وصف، برای یک مطالعه از نوع پانل، میبایست اطلاعاتی درباره موضوع مورد نظر از یک نمونه واحد، حداقل در دو مقطع زمانی داشت [۶صص ۱۲۲].

^۱ Cross-sectional Studies.

^۲ Panel & longitudinal Studies.

ما با توجه به اینکه واحد مطالعه خود را روستاها انتخاب کردیم، مشکلات مربوط به این روش (تحت تاثیر قرار گرفتن واحدهای نمونه، حفظ واحدهای نمونه و جلوگیری از حرفه ای شدن افراد نمونه، نقصان واحدهای نمونه و...) را نیز نداشتیم.

در این زمینه ما با انتخاب کل روستاهای بالای ۲۰ خانوار بخش باجگیران و در نظر گرفتن یک پرسشنامه برای هر روستا با شیوه مطالعه پانل و پر کردن آن توسط شوراهای روستایی سعی در مقایسه شرایط منطقه در دو دوره زمانی قبل و بعد از بازگشایی مرزها داشته و جهت تکمیل شدن مطالعه از سایر منابع از جمله مصاحبه با مسئولین گذشته و حال حاضر این بخش استفاده کرده ایم.

کارکردهای مرز

به محض این که یک منطقه مرزی و یا خط مرزی به وجود آمد می‌تواند نه تنها منظره طبیعی را که جزیی از آن به شمار می‌رود، بلکه عمران و سیاست‌های کشورهای مجاور را نیز تحت تاثیر قرار دهد [ص ۶۱].

مرز به تنهایی دارای یک نقش است و آن تحدید حدود منطقه‌ای است که در داخل آن یک نوع قدرت اعمال می‌شود. اما دولتها سعی می‌کنند نقش‌های دیگری هم مثل، مهاجرت، تجارت، بهداشت و... را در منطقه اعمال نمایند. حتی تمرکز بیش از حد نقش‌های دولت در مرز می‌تواند نماینده تغییرات در سیاست‌های خارجی باشد [ص ۷۸].

شکوفایی و زوال شهرها و حوزه نفوذ آنها در مجاورت مرز بستگی به این دارد که خط مرزی نقش‌های جدیدی برای آنها پدید آورد و یا برعکس، حوزه طبیعی آنها را بر هم زند [ص ۱۶۱].
به طور کلی کارکردهای مرز را به چهار گروه می‌توان تقسیم کرد:

۱- **کارکرد دفاعی:** دفاع از قدیمی‌ترین کارکردهای مرزها و سرحدات است. اینکه مرزهای بین‌المللی نقش و کارکرد دفاعی دارند به ما مفهوم سرحدات طبیعی را می‌دهد. تمام مرزهای سیاسی نمی‌توانند به عنوان سرحدات دفاعی عمل کنند. فقط آنهایی که دارای مشخصات طبیعی هستند می‌توانند چنین نقشی را داشته باشند (هیمالیا مثال بسیار خوبی برای این قضیه است). موفقیت‌های چنین سرحداتی همیشه بستگی به قدرت دولت‌ها داشته است. در دنیای امروز به دلیل توسعه ادوات جدید جنگی، دیگر مرزها حتی اگر به صورت فیزیکی قابلیت‌های قبلی را داشته باشند، کارکرد دفاعی خود را از دست داده‌اند و گفته می‌شود که کوهها و مرزهای طبیعی مانعی برای حمله از خارج نیستند، امروزه ناپیوستگی زمین و دریا، جایگزین پیوستگی هوایی شده است، در عین حال که سلاحهای مخرب می‌توانند هر نقطه از زمین را مورد حمله قرار دهند.

۲- **کارکرد سیاسی:** سیستم سیاسی بین‌المللی از تعدادی زیرسیستم تشکیل شده است، که در بین آنها کشورهای دارای اقتدار از اهمیت بیشتری برخوردارند. از آنجایی که هر یک از این زیرسیستم‌ها به وسیله خطوط مرزی از دیگری جدا می‌شود، خطوط مرزی در سیستم بین‌المللی اهمیت فراوانی دارند. هر کشوری به عنوان یک زیرسیستم سعی می‌کند تا از نفوذ سیاسی که به امنیت و اعتبار آن خدشه وارد می‌کند جلوگیری کند و مرزهای بین‌المللی بدین واسطه به کشورها کمک می‌کنند. البته کارایی و نقش از مرزی به مرز دیگر متفاوت است.

مرزهای بین‌المللی پدیده مهاجرت را محدود می‌نماید، زیرا ایدئولوژی سیاسی این پدیده ممکن است یگانگی یک کشور را تهدید کند. مرزها به عنوان سد سیاسی، حرکت فرهنگی مردم را که شامل روزنامه‌ها، مجلات، کتابها و . . . است، محدود می‌سازند. این سرحدات ممکن است به صورت یک فیلتر رنگین عمل نمایند که از گذشتن ایده‌ها و عقایدی که دارای مشخصات مختلف و غیر قابل قبول برای یک نظام سیاسی هستند جلوگیری می‌کنند. کتابها و روزنامه‌ها باید قبل از اجازه ورود از بازرسی عبور نمایند. بنابراین مرز به عنوان یک خط مصنوعی غیر قابل مشاهده عمل می‌نماید (البته این نقش مرزها نیز با توجه به تکنولوژی ارتباطات امروزه تضعیف شده است).

۳- **کارکرد اجتماعی مرزها:** مفهوم مرز اجتماعی در مورد تمام مرزهای سیاسی القا می‌شود، زیرا عملاً تمام این مرزها محدوده‌هایی را محصور کرده‌اند که دارای جمعیت‌هایی از لحاظ اجتماعی یکپارچه می‌باشند. از آنجایی که تمام کشورها دوست دارند که ویژگیها و مشخصات اجتماعی‌شان را حفظ کنند، مرزها عملاً به عنوان یک مانع در تعامل اجتماعی بین کشورهای مجاور عمل می‌کنند.

۴- **کارکرد اقتصادی مرزها:** سیستم اقتصاد جهانی به تعدادی زیرسیستم مجاور که کشورها هستند تقسیم شده است. هر کشور به عنوان یک زیرسیستم مجزا دارای سیاست و برنامه‌های اقتصادی خاص خود است. بنابراین مرزهای بین‌المللی هم از لحاظ اقتصادی مهم هستند و هم به عنوان موانع اقتصادی عمل می‌کنند، زیرا در مرزها کنترل حرکت و مبادله کالا صورت می‌گیرد. تعرفه‌های گمرکی برای واردات کالاهای قانونی باید در مرزها پرداخت شوند و جلوگیری از قاچاق کالا از این مرزها صورت می‌گیرد. همچنین برای جلوگیری از رقابت، ورود کالاهای خارجی با وضع تعرفه‌های گمرکی کنترل می‌شود [8 pp 141-142].

اختلاف قیمتی در دو سوی مرز نیز عملاً اثری است که نقش اقتصادی مرزها بر روی قیمت کالاها دارد. امروزه در برخی از کشورها با حذف موانع گمرکی و مسافری که در نتیجه عقد قراردادهای سیاسی و اقتصادی حاصل می‌شود، نقش خطوط مرزی به عنوان یک مانع بازرگانی کم

اهمیت شده است، در حالی که رفت و آمد میان این کشورها نیز آسان تر از گذشته صورت می‌گیرد (اتحادیه اروپا) [اص ۱۶۲].

بطور کلی کارکرد مرزها تحت تأثیر سیاست کشورها و تصمیمات مسئولین مربوطه قرار دارد و تحول فضایی ایجاد شده بیشتر از یک تصمیم سیاسی نشأت می‌گیرد. بازگشایی مرزها و یا تشدید کنترل و سد کردن آنها، تصمیمی است که حاکمان در سطوح مختلف آن را اتخاذ می‌کنند و برآیند آن را ما در فضاهای جغرافیایی مشاهده می‌کنیم. یعنی این آنها هستند که با تصمیمات خود یک منطقه را به سمت توسعه و یا رکود سوق می‌دهند.

دیدگاه‌های نظری جونز و وایلد

فیلیپ جونز^۱ و تریوور وایلد^۲ مقاله تحقیقی خود را در تحلیل تغییرات فضایی - ساختاری در مرز پیشین دو پاره آلمان پس از برقراری مرز و برداشتن موانع مرزی نوشتند [9 pp 259-173]. در این مقاله، پس از انجام مطالعات نظری و تکیه بر نظریه‌های مکان مرکزی و قطب رشد و نیز انجام مطالعات موردی در منطقه مرزی مورد بحث، به نقد این نظریات پرداختند و خصوصیات برای مناطق مرزی استخراج کردند.

به عقیده جونز و وایلد، مناطق مرزی بعنوان مناطق حاشیه‌ای و توسعه‌نیافته شناخته می‌شوند. این حاشیه‌ای بودن گرچه می‌تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد، اما خود پدیده مرزی بودن، بسیاری از امکانات و قابلیت‌های آن منطقه را مضمحل می‌سازد.

آنان معتقدند که با برقراری مرز بین دو کشور، فضاهایی که به یکدیگر متصلند و تداوم فضایی را تأمین می‌کنند، از یکدیگر می‌گسلند و حاشیه‌ای می‌شوند. این حاشیه‌ای بودن، علت عقب ماندگی این نواحی است [9 p 273].

بر اساس عقاید جونز و وایلد، برای برنامه‌ریزی توسعه مناطق مرزی این اصول باید مورد توجه قرار گیرند:

- ۱- درک پیچیدگی، گستردگی و تنوع متغیرها و تأثیرات آنها در مرز.
- ۲- لزوم تأمین شرایط و زیرساخت‌های توسعه مرزها.
- ۳- ضرورت خروج از انزوا و گسترش ارتباطات با داخل و خارج.
- ۴- لزوم پیوستگی مرز با مرکز.
- ۵- لزوم حمایت و پشتیبانی‌های ویژه از این مناطق جهت خروج فوری از محدودیت و دستیابی به توسعه.

¹. Philip N. Jones

². Trevor Wild.

باجگیران :

موقعیت، حدود، وسعت

بخش باجگیران یکی از بخشهای سه گانه شهرستان قوچان است که در شمال این شهرستان واقع شده است. مساحت این بخش حدود ۱۲۳۳/۴۳۷ کیلومتر مربع است [۱۰ص ۱۸]. و در حد فاصل عرض جغرافیایی $37^{\circ}12'8''$ تا $37^{\circ}40'9''$ شمالی و $58^{\circ}12'2''$ و $58^{\circ}52'46''$ طول شرقی قرار گرفته است که طول متوسط آن از عرض متوسط آن بیشتر است [۱۱ص ۳۱].

این بخش از شمال به جمهوری ترکمنستان، از غرب به شهرستان شیروان، از جنوب و جنوب غربی به بخشهای مرکزی و فاروج شهرستان قوچان و از شرق به شهرستان درگز محدود می شود. توپوگرافی

کوههای ناحیه باجگیران ادامه کوههای کپه داغ (به طور تقریبی نقطه شروع آن) و ادامه ارتفاعات جنوبی خزر می باشد که مشخص کننده ساختمان آن چین خوردگیهای بدون قرینه و موازی است که از شمال توسط فلات توران و آسیای مرکزی و از جنوب توسط سرزمین اصلی ایران محدود شده اند. این کوهها با عرض حداکثر در شمال خراسان واقع شده اند [۱۱ص ۵۶].

تغییر و تحولات صورت گرفته در دوره بعد از بازگشایی مرز

الف) بخش حمل و نقل: بعد از بازگشایی مرز ایران و ترکمنستان در نقطه مرزی باجگیران-گودان، به دلیل موقعیت ارتباطی، استراتژیکی و مهم این منطقه، دو کشور با همکاری و توافق یکدیگر، اقدام به بازسازی جاده های مسیر قوچان-باجگیران-عشق آباد نموده اند.

۱- مسیر قوچان-باجگیران: جاده مسیر قوچان-باجگیران تا قبل از بازگشایی مرز قسمتی از آن آسفالت و قسمتی نیز خاکی بوده است. فاصله بین قوچان تا مرکز دهستان دولتخانه (روستای امامقلی) و از آنجا به سمت درگز آسفالت بوده و آسفالت آن نیز بسیار نامناسب بوده است. این مسیر که اولین بار توسط روس ها و در سالهای قبل از ۱۳۰۰ ساخته شده است، در زمستانها بسیار خطرناک و لغزنده می شده است. بعد از بازگشایی مرز این مسیر آسفالت شده و تاحدودی با خاک برداری و برش قسمت هایی از کوههای اطراف برای رفت و آمد مناسب تر شده است. بعد از آسفالت شدن این مسیر تا کنون سه بار و با هزینه دفتر ریاست جمهوری روکش آسفالت شده و امسال (۱۳۸۱) نیز با هزینه اداره راه و ترابری قوچان قرار است برای چهارمین بار آسفالت شود.

به دلیل اهمیت ارتباطی این مسیر بعد از بازگشایی مرز جزو طرحهای ملی شناخته شده و در سه فاز مختلف عملیات احداث جاده بین المللی در این مسیر شروع شده است. فاز اول این طرح توسط شرکت دوبرال که یک شرکت خصوصی و ایرانی است انجام شده و هم اکنون در حال

بهره‌برداری است. این فاز از روبروی دانشگاه آزاد قوچان شروع شده و به صورت کمربندی قوچان را دور می‌زند و تا روستای امامقلی ادامه می‌یابد. این مسیر نسبت به قبل از بازگشایی با تغییراتی همراه بوده به طوری که در مسیر از روستاهای مختلف عبور نمی‌کند و این مسئله باعث تعطیلی رستوران بین راهی روستای حاجی نصیر گشته است

فاز دوم مسیر قوچان-باجگیران از روستای امامقلی شروع شده و بعد از عبور از روستای چونیلی به سمت روستای دربادام ادامه می‌یابد. این فاز توسط اداره راه و ترابری احداث شده و حدود ۱۵ کیلومتر می‌باشد.

تصویر (۱) احداث جاده بین‌المللی و جدید در کنار راه قدیم (مسیر قوچان-امامقلی)

عکس: علی محمدپور، فروردین ۸۱.

عملیات فاز سوم جاده بین‌المللی قوچان-باجگیران توسط شرکت جهاد نصر خراسان آغاز شده است. این فاز که به گفته مسئولین مهم‌ترین قسمت این مسیر است دارای یک تونل به طول ۱۷۰۰ متر خواهد شد. عملیات احداث این فاز از اوایل سال ۱۳۸۱ شروع شده و قرار است تا سال ۱۳۸۳ به اتمام برسد.

۲- مسیر باجگیران-عشق آباد: بعد از بازگشایی مرز، با همکاری و موافقت دو کشور مسیر باجگیران-عشق آباد نیز بازسازی شده و دارای آسفالت درجه یک شده است. این قسمت نیز توسط شرکت دوبرال احداث شده و از عشق آباد به سمت گوگ تپه نیز ادامه می‌یابد که مسیر باجگیران تا عشق آباد در سال ۱۳۷۵ افتتاح شده و در حال بهره‌برداری است.

علاوه بر این جاده بین‌المللی، استانداری خراسان با همکاری مرزبانی اقدام به جاده سازی در طول خط مرزی نموده است. همچنین در بخش راههای روستایی نیز کارهایی انجام شده است.

بر اساس نتایج بدست آمده از پرسشنامه ها، قبل از بازگشایی مرز فقط ۳۳/۳٪ روستاها از راه مناسب برخوردار بوده اند و این در بعد از بازگشایی مرز به ۵۴/۲٪ روستاها رسیده است. راههای آسفالتی از ۹۲/۲٪ روستاها به ۳۷/۵٪ روستاها، شوسه از ۴/۲٪ به ۱۶/۷٪ افزایش یافته و راههای خاکی از ۶۶/۷٪ به ۴۵/۸٪ کاهش یافته است.

بعد از بازگشایی مرز در بخش حمل و نقل، علاوه بر جاده سازی تغییرات عمده دیگری نیز صورت گرفته است از جمله ایجاد شرکت های خصوصی حمل و نقل بین باجگیران-مشهد که حدود ۵۴ دستگاه می باشد که توسط دو شرکت خصوصی « پیمان گل گشت » و « صدیق » اداره می شوند.

جدول (۱) راههای روستایی در قبل و بعد از بازگشایی مرز.

	قبل از بازگشایی مرز		بعد از بازگشایی مرز	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
آسفالتی	۷	۲۹/۲	۹	۳۷/۵
شوسه	۱	۴/۲	۷	۱۶/۷
خاکی	۱۶	۶۶/۷	۸	۴۵/۸
مال رو	۰	۰	۰	۰
کل	۲۴	۱۰۰	۲۴	۱۰۰

علاوه بر موارد فوق دو کشور اقدام به امضای قرارداد همکاری برای حمل و نقل جاده ای و ترانزیتی از این مسیر و همچنین ایجاد تسهیلات برای تردد کامیونها و وسایط نقلیه عبوری از مسیر مشهد-باجگیران-عشق آباد نموده اند و از زمان بازگشایی روزانه به طور متوسط حدود ۱۰۰ کامیون ترانزیتی از این مسیر تردد می کنند.

ب) سکونتگاههای شهری و روستایی:

در بخش سکونتگاههای شهری در بعد از بازگشایی مرز تحولات عمده ای صورت گرفته است. زمین های شهری ارزش چندین برابر پیدا کرده اند، به طوری که صاحبان اصلی و قدیمی آنها که از

این منطقه مهاجرت کرده بودند، بازگشته و با ارائه سند خواهان بازپس‌گیری این املاک که معمولاً در اختیار سازمانها و ادارات دولتی قرار گرفته شده‌اند.

میزان اجاره خانه‌ها نسبت به قبل از بازگشایی بیش از ۲۰ برابر شده است و خانه‌های این شهر که تا قبل از بازگشایی همگی گلی و قدیمی بوده‌اند بعد از بازگشایی تخریب و دوباره در حال ساخت و ساز هستند. در حواشی خیابان اصلی شهر خانه‌های قدیمی تخریب و تغییر کاربری از مسکونی به تجاری داده‌اند.

علاوه بر ساخت و سازهای جدید توسط مردم شهر باجگیران، گمرک باجگیران نیز به منظور اسکان کارمندان خود اقدام به ساخت ۱۶ واحد ساختمانی کرده است که در سال ۱۳۸۱ واگذار خواهند شد.

امروزه برای ساخت و ساز از مصالح سنگ و آجر و آهن استفاده شده و بر خلاف دوره قبل از بازگشایی از گل و خشت خام استفاده نمی‌شود. شهر باجگیران به طور کلی تا قبل از بازگشایی شکل یک روستا را داشته که بعد از بازگشایی با ساخت و سازهای جدید تقریباً شکل شهر را به خود گرفته است و ساختمانهای قدیمی و کلنگی قسمتی از شهر با کوچه‌های تنگ و پرشیب از قسمت‌های جدید کاملاً مجزا شده‌اند.

تصویر (۳) ساخت خانه‌های مسکونی جدید در شهر باجگیران (گمرک)

عکس: علی محمدپور، فروردین ۸۱.

جدول (۲) تغییرات استفاده از مصالح دو دوره قبل و بعد از بازگشایی در نقاط روستایی بالای ۲۰ خانوار بخش باجگیران

نوع مصالح	قبل از بازگشایی (به درصد)	بعد از بازگشایی (به درصد)
-----------	---------------------------	---------------------------

۹۱/۷	۱۰۰	گل و خشت خام
۳۷/۵	۴۱/۷	سنگ
۲۹/۲	۳۳/۳	چوب
۸۳/۳	۱۲/۵	آجر
۶۲/۵	۸/۳	آهن

در بخش سکونتگاه‌های روستایی نیز بر اساس جدول (۲) ما شاهد استفاده بیشتر از مصالح ساختمانی از قبیل آجر و آهن بوده‌ایم. قبل از بازگشایی مرز اغلب از گل و خشت خام و سنگ و چوب که از مصالح موجود در محل بوده است استفاده کرده‌اند ولی بعد از بازگشایی استفاده از مصالح به سمت آجر و آهن بیشتر شده و امروزه مردم روستاها بیشتر از مصالح برای ساخت و ساز استفاده می‌کنند.

هر چند نمونه نمی‌توان گفت که تغییر در استفاده از مصالح ساختمانی در تمام روستاها متأثر از بازگشایی مرز بوده است ولی در حدود روستاهای مسیر جاده قوچان-باجگیران دقیقاً متأثر از بازگشایی بوده است به طوری که مردم این روستاها اقدام به تخریب مساجد قدیمی و ساخت مساجد جدید و همچنین زیباسازی مسیر عبوری مسافری از این روستاها کرده‌اند.

ج) تغییر روند حرکت جمعیت در مرکز بخش:

در دوره قبل از بازگشایی مرز روند حرکت جمعیت از روستا به شهر به ویژه شهرهای قوچان و مشهد بوده است ولی با بازگشایی مرز و ایجاد فرصت‌های مختلف شغلی نه تنها این روند کاهش بلکه برعکس شده و شهر باجگیران جاذب جمعیت شده و جمعیت آن نسبت به دوره قبل از بازگشایی بیش از دو برابر شده است. ولی این روند در روستاهای بخش با توجه به فاصله نسبت به مرکز بخش هیچ تغییری نکرده است.

جدول (۳) تغییرات جمعیت شهر باجگیران در طی سالها ۸۰-۱۳۳۵.

^۱. آمار سال ۱۳۸۰ بر اساس گفته‌های بخش‌داری و مسئولین ثبت احوال بخش باجگیران آورده شده است. برای تعیین میزان رشد سالانه

$$\left. r = \left(\sqrt[t]{\frac{P_i}{P_0}} - 1 \right) \times 100 \right\} \text{ جمعیت نیز از فرمول رشد جمعیت استفاده شده است.}$$

متوسط رشد سالانه (به درصد)						جمعیت						
-۸۰	-۷۵	-۷۰	-۶۵	-۵۵	-۴۵	۱۳۸۰	۱۳۷۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵
۱۳۷۵	۱۳۷۰	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵							
۱۵/۹۲	۴/۶۹	-۹/۶۹	-۲/۵۰	-۳/۹۳	-۱/۴۴	۱۳۵۰	۶۴۵	۵۱۳	۸۵۴	۶۶۷	۹۹۶	۱۱۵۱

[۱۲ص ۲۶]

د) خدمات ارتباطی و تاسیسات عمومی:

۱- عمران روستایی:

در بخش عمران روستایی در بعد از بازگشایی مرز نسبت به قبل از آن تحولی در بعضی از بخش‌ها صورت گرفته است. تا قبل از بازگشایی مرز به روستاهای این بخش به خاطر کوهستانی بودن و همچنین انزوای این بخش توجه چندانی به این بخش نشده است. در زمینه برق رسانی فقط ۱۲/۵٪ روستاها برق رسانی شده بود، آبرسانی ۴۵/۸٪ که اغلب این شبکه های آبرسانی نیز تخریب شده است. مخابرات فقط ۹۲/۲٪ روستاها و از خانه بهداشت ۳۷/۵٪ روستاها برخوردار بوده‌اند که بعد از بازگشایی برق رسانی به ۱۰۰٪، آبرسانی به ۷۹/۲٪ مخابرات به ۹۱/۷٪ و خانه بهداشت نیز به ۵۰٪ روستاها افزایش یافته است. (جدول ۴)

البته باید اضافه کرد که در بخش بهداشت و درمان در مرکز دهستان دولتخانه (روستای امامقلی) بیمارستانی ۹۶ تختخوابی با زیربنای ۶۰۰ متر به منظور ارائه خدمات بهداشتی-درمانی به مردم بخش و مسافری آسیای مرکزی و از جمله کشور ترکمنستان احداث شده است. این بیمارستان تاکنون با صرف ۲۰۰ میلیون تومان هزینه هم اکنون نیمه کاره مانده و ساخت و تکمیل آن متوقف شده است که دلیل آن عدم توجه اقتصادی ذکر شده است.

البته شایان ذکر است که در برخی از طرحهای عمرانی از قبیل حمام بهداشتی، پست و صندوق پستی، . . . نه تنها تغییری صورت نگرفته بلکه در بخشی از طرحها، مثل حمام بهداشتی وضعیت بدتر نیز شده است. به طوری که حمامهای ساخته شده تخریب شده و در بعضی روستاهای نیز از حمامهای خزینهای و غیر بهداشتی استفاده می‌شود.

در بخش‌های آموزشی نیز فقط تعداد مدارس راهنمایی از ۶ روستا افزایش یافته است و این بخش هنوز از دبیرستان محروم است. (جدول ۴)

جدول (۴) وضعیت خدمات ارائه شده در قبل و بعد از بازگشایی مرز در روستاهای بخش باجگیران

نوع خدمات و	وضعیت در روستاهای بخش	روند	توضیحات
-------------	-----------------------	------	---------

تاسیسات	قبل از بازگشایی مرز	بعد از بازگشایی مرز	تغییرات
برق	بلی ۱۲/۵ خیر ۸۷/۵	بلی ۱۰۰ خیر ۰/۰	مثبت
آب لوله‌کشی و بهداشتی	بلی ۴۵/۸ خیر ۵۴/۲	بلی ۷۹/۲ خیر ۲۰/۸	مثبت
مخابرات	بلی ۲۹/۲ خیر ۷۰/۸	بلی ۹۱/۷ خیر ۸/۳	مثبت
پست	بلی ۲۰/۸ خیر ۷۹/۲	بلی ۲۰/۸ خیر ۷۹/۲	بدون تغییر
خانه بهداشت	بلی ۳۷/۵ خیر ۶۲/۵	بلی ۵۰ خیر ۵۰	مثبت
درمانگاه	بلی ۱۲/۵ خیر ۸۷/۵	بلی ۱۶/۷ خیر ۸۳/۳	مثبت
حمام بهداشتی و عمومی	بلی ۵۸/۳ خیر ۴۱/۷	بلی ۵۰ خیر ۵۰	منفی
دبستان	بلی ۱۰۰ خیر ۰	بلی ۱۰۰ خیر ۰	بدون تغییر
راهنمایی	بلی ۲۵ خیر ۷۵	بلی ۳۷/۵ خیر ۶۲/۵	مثبت
نهیض سوادآموزی	بلی ۷۹/۲ خیر ۲۰/۸	بلی ۸۳/۳ خیر ۱۶/۷	مثبت
کتابخانه	بلی ۱۲/۵ خیر ۸۷/۵	بلی ۱۲/۵ خیر ۸۷/۵	بدون تغییر
مسجد	بلی ۹۱/۷ خیر ۸/۳	بلی ۱۰۰ خیر ۰	مثبت
نانوایی	بلی ۲۵ خیر ۷۵	بلی ۵۸/۳ خیر ۴۱/۷	مثبت
شرکت تعاونی	بلی ۴۱/۷ خیر ۵۸/۳	بلی ۴۵/۸ خیر ۵۴/۲	مثبت
فروشگاه و مغازه	بلی ۷۰/۸ خیر ۲۹/۲	بلی ۷۹/۲ خیر ۲۰/۸	مثبت
کارگاههای صنعتی	بلی ۲۹/۲ خیر ۷۰/۸	بلی ۴۵/۸ خیر ۵۴/۲	مثبت
قهوه‌خانه و رستوران	بلی ۸/۳ خیر ۹۱/۷	بلی ۴/۲ خیر ۹۵/۸	منفی
پوشش شبکه‌های تلویزیونی	شبکه یک ۳۳/۳ شبکه دو ۲۰/۸ شبکه سه ۰ شبکه استانی ۰	شبکه یک ۱۰۰ شبکه دو ۷۹/۲ شبکه سه ۰ شبکه استانی ۲۰/۸	مثبت

در بخش سایر خدمات نیز فقط از نظر نانوایی و تعداد فروشگاهها و کارگاههای قالببافی

تغییراتی در بعد از بازگشایی اتفاق افتاده است. تا قبل از بازگشایی مرز فقط ۲۵٪ روستاها از

نانوایی برخوردار بوده که این میزان در بعد از بازگشایی به ۵۸/۳٪ افزایش یافته است و تعداد

فروشگاهها نیز از حدود ۲۰ فروشگاه در نقاط روستایی به ۳۱ عدد افزایش یافته است. کارگاههای قالی بافی نیز با توجه به تشویق جهاد کشاورزی در بعد از بازگشایی افزایش یافته است، به طوری که از ۲۹/۲٪ روستاها به ۴۵/۸٪ روستاها رسیده است. ولی در سایر بخش تعمیرگاه، قهوه خانه رستوران، انبار: شرکت تعاونی بهبودی صورت نگرفته است و حتی از ۲ قهوه خانه و رستوران بین راهی، یکی از آنها به دلیل تغییر مسیر جاده تعطیل شده است. (جدول ۴)

در بخش پوشش شبکه‌های تلویزیونی و امواج رادیویی، در بعد از بازگشایی تحولات عمده‌ای صورت گرفته است. به طوری که تا قبل از بازگشایی فقط موج FM رادیو و همچنین شبکه یک و دو تلویزیون، آن هم در تعداد کمی از روستاها قابل دریافت بوده است ولی در بعد از بازگشایی با توجه به نصب آنتن‌های ماهواره‌ای و تقویت کننده‌های امواج در روستاهای مختلف، امروزه در اکثر روستاها شبکه‌های یک، دو و سه و همچنین شبکه‌های چهار و استانی و علاوه بر آن امواج مختلف رادیویی قابل دریافت شده و روستاهای این بخش تحت پوشش قرار گرفته‌اند. البته در مصاحبه با مسئولین محلی و مسئولین امنیتی استان مطرح شد که این طرحها روند طبیعی خود را طی کرده و فقط نسبت به قبل از بازگشایی که اصلا توجهی نمی‌شده است بهبودی صورت گرفته است. بعد از بازگشایی با توجه به تحول صورت گرفته در این زمینه شاهد پیگیری بیشتر مسئولین محلی برای انجام طرحهای عمران روستایی بوده‌ایم.

البته در بخش پوشش شبکه‌های تلویزیونی و رادیویی این امر متاثر از بازگشایی مرز بوده است و وضعیت نیز نسبت به قبل از بازگشایی تغییر زیادی کرده است.

۲- عمران شهری

تعریض خیابان اصلی شهر، آسفالتی شدن این خیابان که تا قبل از بازگشایی خاکی بوده است، زیباسازی حاشیه این خیابان، ایجاد مرکز مخابرات به همراه نصب تلفن های راه دور و داخل شهری، ایجاد کانالهای بتونی برای هدایت سیلابهای جاری شده در داخل شهر، ساخت کتابخانه عمومی (۱۳۷۵)، کانون پرورش کودکان و نوجوانان، کانون فرهنگی باجگیران، دایر شدن نمایندگی سازمان تبلیغات اسلامی و روحانی مقیم بخش بیش از ۱۰۰۰ نشریه در ماه از جمله اقداماتی است که در بعد از بازگشایی مرز صورت گرفته است.

علاوه بر این، احداث ۲ حلقه چاه عمیق برای تامین آب شرب شهری و اصلاح شبکه لوله کشی شهری، ایجاد مرکز رادیو برون مرزی و همچنین واگذاری ۳۵۰ خط تلفن به مردم شهر باجگیران از جمله اقداماتی است که در بعد از بازگشایی اتفاق افتاده است.

احداث هتل و رستوران توسط شرکت توسعه عمران خراسان و همچنین احداث پمپ بنزین در ابتدای شهر باجگیران و ایجاد بازار بزرگ باجگیران از جمله طرحهایی است که برای آینده این شهر در نظر گرفته شده است و هم اکنون مطالعات آن انجام شده است.

تصویر (۴) نمایی کلی از شهر باجگیران و تاسیسات و ساختمانهای تازه احداث

عکس: علی محمدپور - فروردین ۸۰

تصویر (۶) پروژه هتل عتیق - شهرستان قوچان (ویژه جذب توریست‌های آسیای مرکزی)

عکس: علی محمدپور، فروردین ۸۱

۳- سازمانهای دولتی:

در بخش سازمانها و ادارات دولتی بعد از بازگشایی مرز و متناسب با آن تغییرات زیادی صورت گرفته است. بازگشایی مرز لزوم فعال شدن و ایجاد نمایندگی ادارات و سازمانهای مختلف را به

دنبال داشته است. ایجاد بازارچه مرزی باجگیران، پایانه مرزی، مرکز رادیو برون مرزی، گمرک، پست قرنطینه انسانی و دامی، مؤسسه استاندارد و جهانگردی و ... از آن جمله است. بر اساس ماده ۲۲ آیین نامه اجرایی قانون مقررات و صادرات و واردات بازارچه مرزی محوطه‌ای است محصور واقع در نقطه صفر مرزی و در جوار گمرکات مجاز به انجام تشریفات ترخیص کالا یا مکانهایی که طبق تفاهنامه‌های منعقد شده بین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای همجوار تعیین می‌شود. اهالی دو طرف مرزی می‌توانند کالاها و محصولات مورد نیاز را با رعایت مقررات صادرات و واردات ضوابط مقرر در این ماده برای داد و ستد در این بازارچه عرضه نمایند [۱۳ص ۱۰۲].

بازارچه مرزی باجگیران از سال ۱۳۷۲ کار ساختمانی آن توسط دفتر اقتصادی استانداری خراسان آغاز و در نقطه صفر مرزی ایران کنگ آن به زمین زده شده و در زمینی در حدود ۲۰۰۰ متر مربع و زیر بنایی در حدود ۱۵۰۰ متر مربع شامل ۲۵ غرفه‌رستوران، نمازخانه و دستشویی احداث گردید و در نوروز سال ۱۳۷۵ توسط وزرای خارجه ایران و ترکمنستان و مسئولین استان خراسان افتتاح گردید [۱۴ص ۷].

تصویر (۷) نمای بیرونی بازارچه مرزی باجگیران

عکس: علی محمدپور - زمستان ۸۱

علاوه بر بازارچه مرزی باجگیران، کشور ترکمنستان نیز بازارچه ای را متناسب با بازارچه مرزی ایران و چسبیده به این بازارچه در نقطه صفر مرزی احداث کرده است.

جدول (۵): عملکرد بازارچه باجگیران (۸۱-۱۳۷۷).

۱۳۸۲		۱۳۸۱		۱۳۸۰		۱۳۷۹		۱۳۷۸		۱۳۷۷	
صادرات	واردات	صادرات	واردات	صادرات	واردات	صادرات	واردات	صادرات	واردات	صادرات	واردات

(دلار)	(دلار)	(دلار)	(دلار)	(دلار)	(دلار)	(دلار)	(دلار)	(دلار)	(دلار)	(دلار)	(دلار)
۱۱۶۱۳۴۱	۱۲۶۸۰۲۵	۱۰۹۸۴۴۲	۱۵۴۲۴۰۶	۸۳۰۹۶۸	۱۰۲۲۳۹۶	۳۶۵۰۹۲	۱۴۹۳۸۶۱	۲۳۵۴۷۶۰	۴۷۴۶۸۵۵	۳۳۹۹۶۷۸	۴۹۶۹۰۹۳

[۱۵ص ۹] و [2 p 16]

یکی از ویژگیهای نقاط مرزی در مبادی ورودی و خروجی، ایجاد پایانه‌های مرزی است که در هفتادمین جلسه شورای اداری کشور در تاریخ ۱۳۷۵/۸/۲۹ به تصویب رسیده است. این پایانه‌های مرزی به منظور ایجاد هماهنگی میان ارگانهای مستقر در مرز و جهت تسریع در امور حمل و نقل مسافر و کالا ایجاد شده و زیر نظر سازمان حمل و نقل و پایانه‌های کشور فعالیت می‌کنند پایانه مرزی باجگیران در سال ۱۳۷۶ و در ساختمانی تازه احداث در داخل گمرک فعالیت خود را شروع کرده است و ساختمان اصلی و جدید آن نیز با زیربنای ۷۵۰۰ متر مربع و در قسمت‌های اداری، تجاری، مسافری و انبار و چسبیده به نقطه صفر مرزی احداث شده که در سال ۱۳۸۱ افتتاح خواهد شد [۱۴ص ۲].

تصویر (۸) نمایی از داخل گمرک باجگیران و کامیونهای ترانزیتی

عکس: علی محمدپور-فروردین ۸۱

کشور ترکمنستان نیز پایانه مرزی خود را نزدیک به نقطه صفر مرزی و موازی با پایانه مرزی کشور ایران احداث کرده که ساختمان آن در حال تکمیل است و همزمان با پایانه مرز ایران افتتاح خواهد شد. ساخت این پایانه با سرمایه‌گذاری کشور ترکمنستان و توسط ترکیه ساخته می‌شود. در امور حمل و نقل مسافر و کالا ایجاد شده و زیر نظر سازمان حمل و نقل و پایانه‌های کشور فعالیت می‌کنند.

پایانه مرزی باجگیران در سال ۱۳۷۶ و در ساختمانی تازه احداث در داخل گمرک فعالیت خود را شروع کرده است و ساختمان اصلی و جدید آن نیز با زیربنای ۷۵۰۰ متر مربع و در قسمت‌های

اداری، تجاری، مسافری و انبار و چسبیده به نقطه صفر مرزی احداث شده که در سال ۱۳۸۱ افتتاح خواهد شد.

کشور ترکمنستان نیز پایانه مرزی خود را نزدیک به نقطه صفر مرزی و موازی با پایانه مرزی کشور ایران احداث کرده که ساختمان آن در حال تکمیل است و همزمان با پایانه مرزی ایران افتتاح خواهد شد. ساخت این پایانه با سرمایه‌گذاری کشور ترکمنستان و توسط ترکیه ساخته می‌شود. تردد مسافرین زیاد از این پایانه مرزی که در مرز ترکمنستان از این لحاظ مقام اول را دارا بوده است همراه با تردد کامیونهای ترانزیتی زیاد (به طور متوسط روزانه یک صد دستگاه) تغییرات فضایی خاصی را به دنبال داشته است.

جدول (۶) آمار تردد افراد و مسافرین از پایانه مرزی باجگیران

سال		ورود و خروج			
۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷
۶۷۳۹	۱۲۲۸۳۱	۲۹۳۶۵	۲۹۰۲۹	۴۵۶۶۸	۴۰۲۵۶
		۵۱۳۶	۳۹۲۱	۳۹۷۹	۱۰۶۲۶
۳۰۱۸۴		۲۳۹۷۳	۴۵۷۲۰	۴۱۲۵۳	
۵۷۷۶		۴۹۶۲	۳۹۵۵	۳۵۱۷	۱۰۵۵۱
۱۳۰۱۳	۴۴۲۲۵۴	۱۶۹۹۱	۱۹۹۳۲	۲۵۸۷۳	۱۷۷۱۳
		۴۶۲۲	۳۰۶۹	۲۲۶۹	۸۴۱
۱۹۸۰۴		۱۷۹۰۴	۲۷۸۹۱	۲۲۳۷۸	
۱۳۴۱۶		۴۳۹۰	۳۱۱۹	۲۲۴۳	۶۸۷

[۱۷ص ۷]

به طور کلی بعد از بازگشایی مرز ایران و ترکمنستان در منطقه باجگیران، این منطقه شاهد تغییرات فضایی و جغرافیایی خاص در زمینه‌های حمل و نقل، سکونت‌های روستایی-شهری، ارتباطات و تاسیسات عمومی، تغییر روند حرکتی جمعیت بخصوص در مرکز بخش و دایر شدن تعداد زیادی از نمایندگی‌های ادارات و سازمانهای دولتی و غیر دولتی بوده است.

نتیجه گیری و آزمون فرضیه:

بازگشایی مرز ایران و ترکمنستان در نتیجه یک تحول سیاسی مهم (فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی) اتفاق افتاد که باعث تحولاتی در کارکرد مرز بین این دو کشور گردید. سیاست ها و تصمیمات اتخاذ شده توسط سران دو کشور ایران و ترکمنستان و نحوه تعامل مسئولین باعث بازگشایی مرز استراتژیک و با سابقه باجگیران و اهمیت یافتن این منطقه و تحول در کارکرد آن شد. تصمیمات اتخاذ شده توسط مسئولین دو کشور در نتیجه فرایند ارتباط آنها، تحولات مختلفی را در زمینه های توسعه ای و عمرانی و همچنین تحولات فضایی در منطقه را باعث شده که گاهی

جنبه مثبت در برخی زمینه‌ها (افزایش رونق تجاری در منطقه) و گاهی جنبه منفی (رکود در منطقه بخاطر تصمیمات سران ترکمنستان و ایجاد محدودیت‌های در زمینه روادید) داشته است. بعد از بازگشایی مرز ایران و ترکمنستان در منطقه باجگیران، این منطقه شاهد تغییرات فضایی و جغرافیایی خاص در زمینه‌های حمل و نقل، سکونت‌های روستایی-شهری، ارتباطات و تاسیسات عمومی و دایر شدن تعداد زیادی از نمایندگی‌های ادارات و سازمانهای دولتی و غیر دولتی به شرح جدول شماره (۷) بوده است. هر چند با تصمیمات اتخاذ شده توسط دو کشور ایران و بویژه ترکمنستان این تحولات فضایی خصوصاً از جنبه‌های تجاری، کاهش جدی پیدا نموده و باعث نوعی رکود در بعضی از بخش‌ها از جمله تردد افراد و مسافری و همچنین رکود بازارچه مرزی شده است. ولی با تغییر سیاست‌های کشور مقابل (ترکمنستان) این روند ممکن است از سال ۸۱ به بعد روند افزایشی پیدا کند.

روند حرکت جمعیت نیز در مرکز بخش نسبت به دوره قبل از بازگشایی تغییر کرده و شهر باجگیران جاذب جمعیت شده است و این بخاطر فرصت‌های شغلی ایجاد شده در دوره بعد از بازگشایی بوده است ولی این روند در روستاهای بخش بخاطر بعد فاصله، کوهستانی بودن و نزدیکی به شهر قوچان چندان تأثیر گذار نبوده است و فقط روستاهای نزدیک به مرکز بخش که توانسته اند از فرصت‌های بدست آمده در شهر باجگیران استفاده کنند، تا حدودی در اثر اشتغال ایجاد شده مهاجرت آنها به شهرهای دروتر از جمله قوچان و مشهد کاهش یافته است. و می‌توان گفت که تأثیرات بازگشایی مرز با بعد فاصله نسبت به مرکز بخش (شهر باجگیران) کاهش می‌یابد. و در نهایت اینکه بین عوامل جغرافیایی، جمعیت و فعالیت در مناطق مرزی و همچنین تصمیمات سیاسی روابطی برقرار است که این روابط یک ساختار و نظام فضایی را تشکیل میدهند. توسعه و آمایش مناطق مرزی مستلزم درک پیچیدگی‌های فضایی، کالبدی، تعادل منطقه‌ای و ابعاد متنوع دخیل در این مناطق می‌باشد.

امید است که مسؤولین مرتبط بویژه دولت جمهوری اسلامی ایران تصمیماتی در راستای کاهش تأثیرات اقدامات کشور ترکمنستان اتخاذ کنند که لازم است قبل از آن به ایجاد امکانات، بستر سازی مناسب جهت توسعه صنایع و تولیدات محلی، نظارت بر نوع و کیفیت کالاهای صادراتی، آموزش نیروی انسانی، ارائه تسهیلات مناسب جهت رونق بازارچه مرزی و بویژه سنجش تأثیر تصمیمات سیاسی بر منطقه و سپس اقدام در اجرای این تصمیمات، پردازند.

جدول (۷) تغییرات فضایی-مکانی و جغرافیایی در محدوده بخش باجگیران در بخش‌های مختلف

تغییرات فضایی-مکانی	وضعیت در بعد از بازگشایی	نوع تغییرات
بخش حمل و نقل	۱- احداث جاده بین‌المللی قوچان-باجگیران-عشق آباد	مثبت

	<p>۲- بهبود وضعیت راههای روستایی بخش از ۳۳/۳٪ روستاها به ۵۴/۲٪</p> <p>۳- فعالیت حدود ۶۰ شرکت ترانزیتی کالا</p> <p>۴- فعالیت دو شرکت خصوصی در حمل و نقل مسافرین مشهد-باجگیران و بالعکس با ۵۴ سرویس سواری</p> <p>۵- فعالیت دو دستگاه مینی‌بوس در مرکز شهر باجگیران</p> <p>۶- فعالیت چندین سرویس سواری در مسیر باجگیران-قوچان و بالعکس</p>	
مثبت	<p>۱- تغییر در نوع استفاده از مصالح ساختمانی از گل و خشت خام، سنگ و چوب به سمت استفاده از آهن و آجر در روستاها و مرکز بخش</p> <p>۲- تخریب خانه‌های قدیمی در مرکز بخش و ساخت خانه‌های جدید همراه با تغییر نوع کاربری از مسکونی به تجاری</p> <p>۳- احداث حدود ۱۶ واحد ساختمانی مسکونی توسط گمرک باجگیران</p>	<p>سکونتگاههای شهری و روستایی</p>
مثبت	<p>۱- افزایش خدمات عمومی در روستاها و مرکز بخش در بخش‌های مخابرات، برق، آب لوله کشی و بهداشتی و ...</p> <p>۲- افزایش ارتباطات در بخش حمل و نقل</p> <p>۳- احداث ۳۵۰ خط تلفن در مرکز بخش باجگیران</p> <p>۴- احداث ۳۵۰ خط تلفن در مرکز بخش باجگیران</p> <p>۵- آسفالت نمودن و تعریض خیابان اصلی شهر باجگیران، نماسازی و ...</p>	<p>تاسیسات عمومی و ارتباطات</p>
مثبت	<p>۱- فعالیت بیش از ۱۶ سازمان یا نمایندگی‌های سازمانهای دولتی در مرکز بخش از جمله گمرک، پایانه مرزی، بازارچه مرزی، موسسه استاندارد، موسسه جهانگردی، رادیو برون مرزی و ...</p>	<p>سازمانها و ارگانهای دولتی</p>

[۱۳ص ۲۷۵]

با بررسی شاخصهای مطرح شده در جدول ۷ و با توجه به اینکه نقش شاخصهای چهارگانه فوق د تحولات فضایی و ساختاری منطقه مرزی باجگیران مثبت ارزیابی شده است، فرضیه تحقیق تأیید می گردد.

منابع و مأخذ:

- [۱] میرحیدر، در. مبانی جغرافیای سیاسی؛ چاپ هشتم؛ تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۰.
- [۲] درایسدل، آلاسدایر. بلیک، اچ؛ جغرافیای سیاسی خاورمیانه و شمال آفریقا؛ ترجمه دره میرحیدر؛ تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ۱۳۷۴.
- [۳] عندلیب، علیرضا؛ نظریه پایه و اصول آمایش مرزی ج.ا.ایران؛ تهران: دوره عالی جنگ، ۱۳۸۰.
- [۴] کریمی، حسین؛ جمهوری ترکمنستان (کتاب سبز)؛ تهران: انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، ۱۳۷۵.

- [۵] سبزیان، سعید؛ بررسی مهاجرت های روستایی در استان همدان؛ رساله دوره دکتری؛ تهران: دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۴.
- [۶] موزر، س. ک. و گالتون، ج؛ روش تحقیق؛ ترجمه کاظم ایزدی؛ تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۶۸.
- [۷] پرسکات، جی، ار؛ گرایش های تازه در جغرافیای سیاسی؛ ترجمه دره میر حیدر؛ تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۵۸.
- [8] Dwived, R.L (). functionals of Political Geography. Chaltanya Publishing house. University of Allahabad, 1990
- [9] Jones, Philip, N. & Wild, Trevor. Opening the Frontier: Recent spatial Impacts in the Inner_german Border Zone. Regional Studies, vd.28.3, 1994
- [۱۰] معرفی بخش باجگیران؛ دفتر سیاسی فرمانداری قوچان؛ قوچان: ۱۳۷۹.
- [۱۱] برزگری، ابوالفضل؛ تحلیل توانهای محیطی برای توسعه ناحیه باجگیران؛ پایان نامه کارشناسی ارشد مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۶.
- [۱۲] جمعیت شهرهای ایران طی دوره ۴۰ ساله (۷۵-۱۳۳۵)؛ مرکز آمار ایران؛ تهران: ۱۳۷۹.
- [۱۳] محمد پور، علی؛ بازگشایی مرزها و تأثیر آن بر مناطق مرزی؛ پایان نامه دوره کارشناسی ارشد؛ تهران: دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۱.
- [۱۴] گزارش سیاسی - اجتماعی بخش باجگیران؛ فرمانداری قوچان؛ قوچان: ۱۳۷۷.
- [۱۵] بازارچه های مرزی استان خراسان؛ مشهد: استانداری خراسان، ۱۳۸۲.
- [16] <http://www.khorasan-trades-barrier.com/index/php.2>
- [۱۷] آمار تردد کنندگان پایانه های مرزی خراسان؛ مشهد: استانداری خراسان (دفتر امنیتی)، ۱۳۸۱.

Role of transition in border function on geographical space

(Region subjected to study: Bajgiran area in the Iran and Turkmenistan Border)

Abstract:

Collapse of former Soviet Union and fall down of eastern block wall of the most major transitions in the past decade. After this collapse, opening of Iran and Turkmenistan border in Khorasan and Golestan provinces was one of the events, which resulted in great changes within these provinces as well as region including border areas.

This paper is a part of field survey, which includes literature survey, interviewing with local authorities and people, distributing questionnaires

among the residents in the villages of the study area (using panel study method) and finally local observations. The paper aims to investigate spatial changes happened in the border area of Bajgiran in the period of after opening of the border as compared with before opening of the border.

The main assumption of the research can be expressed in this way: “Opening of the border of Iran and Turkmenistan in the Bajgiran region has made some changes in the border function and these functional transition has created a new geographical space in different fields”. There have been spatial and geographical changes in the field of transportation, villager – urban residential areas, public communications and facilities, establishment of great number of branch offices and governmental and non – governmental organization as well as change in the population movement process especially in the Bajgiran city, so that there is basic change in the view of this city as compared with before opening.

The above-mentioned research will investigate the role of border function changes with the aim of study of spatial and structural transitions in the Bajgiran region.

Keywords: Iran, Turkmenistan, Bajgiran, Border regions, Spatial changes.